

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Н.О.Урсу

«__» _____ 2019 р.

Дипломна робота

бакалавра

з теми: **«Проблематика потоншення лакового покриття живопису на
полотні у ХІХ столітті»**

Виконала: студентка 4 курсу
напряму підготовки 6.020205
Образотворче мистецтво*
Тарнавська Марія Петрівна

Науковий керівник: Урсу
Н.О., доктор мистецтва,
професор

Рецензент: Негода Б.М.
професор

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3	
 РОЗДІЛ 1		
РЕСТАВРАЦІЯ ЖИВОПИСУ ХІХ ст. НА ПОЛОТНЯНІЙ ОСНОВІ		
1.1. Відновлення живопису ХІХ ст. на полотняних основах у науковій реставрації.....	7	
1.2. Проблематика збереження живопису на полотняній основі.....	15	
 РОЗДІЛ 2		
СПЕЦИФІКА ПОТОНШЕННЯ ЛАКОВИХ ПОКРИТТІВ ЖИВОПИСУ НА ПОЛОТНЯНІЙ ОСНОВІ		
2.1. Особливості потоншення та специфіка регенерації старих лакових плівок.....	22	
2.2. Етапи потоншення лакових покриттів живопису на полотні ХІХ ст (на прикладі роботи: «Архангел Михайло»).....	31	
 РОЗДІЛ 3. РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ		53
ВИСНОВКИ	54	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57	
ДОДАТКИ	62	

ВСТУП

Актуальність теми. Реставрація живопису з кожним роком стає все більш значущим явищем. Саме реставраційні процеси застосовуються для того, щоб зберігати і множити культурні багатства нашої Батьківщини.

В усьому науковому світі збереження та реставрація пам'яток культури та, зокрема, творів станкового живопису на полотняній основі тема досить актуальна і сучасна. Відомості про реставрацію творів мистецтва з полотняною основою майже не збереглися, на той час вона не була самостійним спрямуванням та не мала наукового підґрунтя. Митці могли здійснювати реставраційні заходи, які не були професійними. Перші спогади про реставрацію відносять до періоду ренесансу, а у XVIII-XIX ст. реставрація формується як самостійна галузь. Велику загрозу для збереження пам'яток культури становлять реставратори, які не мали відповідних професійних навичок або знань у цій сфері. Методи які існували протягом всього періоду становлення часто носять недовершений характер. З розвитком реставрації, як науки, стає зрозуміло що не всі матеріали та методи забезпечують збереження та запобігають руйнуванню творів станкового живопису.

Мистецтва минулих епох рідко коли доходять до нас у своєму первісному недоторканому вигляді. Неквапно і неминуче накладає на них свій відбиток час, людський смак, мода змінюється. Збереження картин залежить від матеріалів, з яких вони створені, і впливу навколишнього середовища. Дуже небезпечні для картин різні за виглядом механічні пошкодження, що є результатом легковажного або невмілого поводження з ними. Майстерність реставратора – важка і тонка праця, що вимагає від нього чималих знань в області науки і мистецтва. Відверто прагнучи не нашкодити картині, реставратор до чіткої методологічної роботи.

Вивчення досвіду реставраційної діяльності минулих епох може виявитися надзвичайно корисним у розв'язанні цих питань. Сьогодні історія

реставрації розглядається як комплексна наукова дисципліна, що спирається на методологічні засади історії, мистецтвознавства, естетики та культурології. Як показав розвиток історії реставрації за останні два десятиріччя, дані, здобуті у процесі історичного дослідження реставраційної справи, можуть доповнити відомості про розвиток культури у тому чи іншому регіоні, а також доповнити теоретичні висновки відносно змісту та мети реставраційної діяльності.

Завдання реставрації та консервації полягає передусім у максимальному збереженні творів мистецтва, та відновленні зруйнованого. Відповідно, тема «Проблематика потоншення лакового покриття живопису на полотні» є частиною цього важливого завдання, чим і зумовлена **актуальність даного дослідження.**

Мета дослідження – розглянути реставрацію творів живопису на полотняній основі, зокрема, особливості потоншення лакового покриття живопису на полотні у ХІХ ст.

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати історико-мистецтвознавчі джерела з теми дослідження.
- 2) Дослідити відновлення живопису ХІХ ст. на полотняних основах у науковій реставрації.
- 3) Окреслити проблематику збереження живопису на полотняній основі.
- 4) Висвітлити особливості потоншення та специфіку регенерації старих лакових плівок.
- 5) Розглянути та проаналізувати етапи потоншення лакових покриттів живопису на полотні ХІХ ст.
- 6) Провести реставрацію живописного полотна з фондів КПДІМЗ.

Об'єктом дослідження є потоншення лакових покриттів живопису на полотні у реставраційній практиці.

Предмет дослідження – процес потоншення лакового покриття на полотняній основі на прикладі роботи невідомого автора «Архангел Михайло» з фондів КПДІМЗ.

Хронологічні межі дослідження: ХІХ-ХХІ ст.

Територіальні межі дослідження поширюється на території України, Росії, Західної та Східної Європи.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений виявленням і вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, представлений порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних способів реставрації олійного живопису на полотні. До спеціальних методів належать статистичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження У роботі узагальнені і структуровані матеріали з технології реставрації олійного живопису на полотняній основі, а саме потоншення лакового покриття живопису на полотні, що складає наукову цінність даної роботи. Практична цінність полягає у можливості використання висновків даного дослідження у практичній діяльності реставраторів.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку вітчизняної реставраційної справи.
2. Для реставраційних робіт з потоншення лакового покриття живопису на полотняній основі.
3. Для подальшого дослідження цієї теми та споріднених з нею тем.
4. У пам'яткоохоронній справі з метою збереження автентичного твору мистецтва.

Структура і обсяг роботи. Текстова частина бакалаврської роботи складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи: 62 сторінок основного тексту, список використаних джерел кількістю 64 позицій.

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження були вивчені та проаналізовані літературні та фактологічні матеріали, пов'язані із особливостями потоншення лакових покриттів живопису на полотні XIX ст (на прикладі роботи: «Архангел Михайло»).

Сучасна реставрація тісно пов'язана з філософськими, етичними та методологічними засадами, що до надбання методів захисту станкового живопису з їх вузьким утилітарним, на перший погляд, призначенням, може бути розглянуте як один з аспектів проблеми збереження національного та світового культурного надбання.

Розглянувши історію розвитку реставраційної науки XIX-XX ст., можна зробити висновок про позитивний вплив «технічної» реставрації на «художню». Проаналізувавши проблематику потоншення лакового покриття живопису на полотняній основі та методи їх відновлення, з'ясовано, що руйнування лаку спричинене недотриманням базових вимог щодо застосування консерваційних заходів, необережного ставлення до творів мистецтва, а особливо руйнування під час транспортування, вмонтування в раму, розвішуванні та експонуванні.

Велика частка художніх творів потребує реставрації головним чином через неправильне зберігання в музеях, на виставках, при транспортуванні. Причинами може бути не дотримання технології виробництва компонентів, не правильно виконана робота (наприклад повторні прописки по ще не висохлому фарбовому шарі), вандалізм – все це негативно впливає на збереження твору.

Багато робіт страждають через ненадану їм допомогу реставратора. Своєчасне виявлення мікротріщин та їх укріплення може запобігти подальшому руйнуванню живописного полотна.

Багато, що залежить і від самого художника, якісний підбір матеріалів, які можуть забезпечити довготривалість збереження роботи в первісному

стані. Тому художник який хоче забезпечити належне зберігання свого твору на протязі тривалого часу повинен належним чином приготувати та підібрати всі матеріали перед початком роботи.

Висвітлити основні пошкодження лакового шару олійного живопису. Майже на кожній картині, на якій би основі вона не була виконана, можна виявити, якщо не простим оком, то через оптичні прилади різні тріщини, або як їх називають, «кракелюр». Кракелюр походить від різних причин, а тому і має кілька різних видів. Глибина тріщин буває різна. Тріщини можуть пошкоджувати лак, лак і фарбовий шар разом і, нарешті, ґрунт, доходячи до самого полотна. Нерідко спостерігаються розриви фарби тільки верхнього шару – повторних прописок. Характер пошкоджень визначає ті чи інші прийоми реставраційних робіт.

Розглянули причини виникнення руйнування лаку: підвищення вологості і її коливань – ці атмосферні умови змінюють стан покривних лаків. Смоли, які частіше присутні в лакові, мають здатність реагувати на вологість таким чином, що втрачають свою склоподібну здібність і стають мутними від втрати зв'язку частин між собою. Та специфіка регенерації старих лакових плівок

Проблематика потоншення лакових покриттів живопису на полотні XIX ст на прикладі роботи: «Архангл Михайло» з фондів Кам'янець-подільського державного історичного музею-заповідника.

Консервація живопису на полотняній основі є основою реставрації полотняних основ живопису. Консервація запобігає подальшому руйнуванню полотна, ґрунту та фарбового шару. Існує цілий комплекс запобіжних заходів. Разом з реставрацією консервація творів живопису має цілий ряд специфічних особливостей, універсальних принципів та підходів. На методологію і методику консервації та реставрації впливає технічна структура пам'ятки, технічні особливості матеріалів, методів їхнього застосування та історія пам'ятки.

Отже головна мета реставрації – не нашкودити експонату. Поетапність розчисток або потоншення лакової плівки слід виконувати поступово. Не потрібно, як і поспішати зі складними розчинниками так і, повільно з легкими. В обох випадках можна нанести шкоду роботі. Тому потрібно дотримуватись всіх правил безпеки при всіх реставраційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев-Алюрви Ю. В. Красочное сырье и краски, используемые в живописи. Анализ, рецепты приготовления красок. Москва, 2000. 156 с.
2. Алешин А. Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Развитие принципов и методов. Москва, 1989. 159 с.
3. Бобров Б. Г. Некоторые аспекты теории реставрации произведений изобразительного искусства. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Москва, 1985. № 2. С. 52-64.
4. Бобров Ю. Г. История реставрации древнерусской живописи. Москва, 1987. 164 с.
5. Бобров Ю. Г. Консервация. Реставрация. Воссоздание. Вопросы терминологии. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Москва: ВНИИР, 1990. С. 5-17.
6. Бергер Э. История развития техники масляной живописи. Москва : Государственное издательство изобразительных искусств, 1935. 606 с.
7. Бычков В. 2000 років християнської культури. Раннє християнство. Візантія, СПб: університетська книга, 1999. С. 500
8. Буссаглі М. Історія ангелів. Повість про образи та ідеї. Мілан: Бомпіані, 2003. С. 49-53
9. Виннер А. В. Материалы масляной живописи. Москва, 2000. 499 с.
10. Виппер Б.Г. К проблеме атрибуции. Москва, 1970. С. 539-560.
11. Вілпер Д. Картини римських катакомб. Рим: Desclee Lefebvre & C, 1903. С. 187-188
12. Возобновление старого лака [Электронный ресурс]. Режим доступа до ресурсу: <http://art-con.ru/node/116> Назва з екрану.
13. Ганзенко Л. Г. Методологічні засади реставрації пам'яток культури і творів образотворчого мистецтва. Методологічні засади реставрації пам'яток культури і творів образотворчого мистецтва. Київ, 1996. №3. С. 37-40.

14. Голиков В. П. Структура живописи, причины ее повреждений и качество реставрации. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Москва, 1995. №16. С. 18 -21
15. Гренберг Ю. И. Технология станковой живописи. История и исследование. Москва, 1982. 438 с.
16. Гренберг Ю.И. От фаюмского портрета до постимпрессионизма. История технологии станковой живописи: две тысячи лет эволюции. Москва: Издательский дом «Искусство», 2004. 268 с.
17. Гренберг Ю.И. История технологии станковой живописи. Москва, 2004. 268 с
18. Данилюк А. Можна прожити двічі. Україна, 1990. №7. С. 12–13.
19. Діонісій Ареопagit. О Небесной иерархии. Гл. 9. § 2 Бібліотека «Азбука вери» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://azbyka.ru/otechnik/Dionisij_Areopagit/o-nebesnoj-ierarkhii/#9 Назва з екрану.
20. Діонісій Ареопagit. О Небесной иерархии. Гл. 15. § 3 Азбука вери [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://azbyka.ru/otechnik/Dionisij_Areopagit/o-nebesnoj-ierarkhii/ Назва з екрану.
21. Діонісій Ареопagit. О Небесной иерархии. Гл. 14. § 4 Бібліотека «Азбука вери». [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://azbyka.ru/otechnik/Dionisij_Areopagit/o-nebesnoj-ierarkhii/ Назва з екрану.
22. Діонісій Ареопagit. О Небесной иерархии. Гл. 14. § 5 Бібліотека «Азбука вери». [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://azbyka.ru/otechnik/Dionisij_Areopagit/o-nebesnoj-ierarkhii/ Назва з екрану.
23. Джуліані Р. Теми ранньохристиянської іконографії. Ватикан: Папський інститут християнської археології, 2000. С. 109

24. Естівілл Д. Е. Внесок у вивчення іконографії ангелів у IV столітті. Християнське мистецтво, 1997. С. 5
25. Живкова О. Атрибуція творів живопису з яготинського зібрання Рєпніних. Студії мистецтвознавчі, 2006. С. 50–60.
26. Зверев В. В. Проблемы реставрации в России конца XIX - начала XX веков. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация., 1979. С. 185–189.
27. Иванова Е. Ю. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва, 2005. 136 с.
28. Лазарев В. Н. История византийской живописи. Москва, 1986. С 157
29. Киплик Д.И. Техника живописи. Москва, 2002. 502 с
30. Косолапов А.И. Физические методы изучения произведений искусства. Москва, 1985. 190 с.
31. Комаров А.А. Технология материалов стенописи. Москва, 1994 239 с.
32. Кудрявцев Е. В. Основы техники консервации картин, Москва, 1937. 67с
33. Кудрявцев Е. Техника реставрации картин. Москва, 2002. 251 с.
34. Лелеков Л. А. Теоретические проблемы современной реставрационной науки ВНИИР, 1989. С. 5–43.
35. Маззей Б. Кубікулу Благовіщення в катакомбах Присцилли. Журнал християнської археології, Папський інститут християнської археології, Ватикан, 75, 1999. С. 233-280
36. Музейное хранение станковой живописи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://art-con.ru/node/328>.
37. Хранение произведений станковой масляной живописи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://art-con.ru/node/5966>
38. Нікітін М.К. Хімія в реставрації. Додатковий посібник. Санкт-Петербург, 1990. 130 с.
39. Раздел существа и полтергейсты : ангелология [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://grimuar.ru/poltergeist/angelologiya/arhangel-mihail.html> Назва з екрану.

40. Регенерация лаку [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://art-con.ru/node/3710>
41. Реставрация в Эрмитаже. Взгляд сквозь призму времени. Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа, 2014. 195 с.
42. Реставрация произведений станковой масляной живописи. Учеб. Пособие для средних художественных заведений. Москва, 1977. 223 с.
43. Реставрация станковой темперной живописи: Уч. пос. Под ред. В.В. Филатова. Москва: Изобразительное искусство, 1986. 264 с.
44. Різниця між образом та іконою. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/slovo/2015/1492-chy-e-riznytsa-mizh-obrazom-i-ikonoju-2015.html> Назва з екрану
45. Російсько-український практичний словник реставратора. Київ: УАІД „Рада”, 2003. 264 с.
46. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Москва, 2009. 304 с.
47. Сланский Б. Техника живописи. Живописные материалы. Москва, 1962. 378 с.
48. Технология живописи в атрибуции и экспертизе [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://art-con.ru/node/484>.
49. Технология, исследование и хранение произведений станковой и настенной живописи. Под редакцией Ю.И.Гренберга. Учеб. пособие для студентов художественных ВУЗов и художественных училищ. Москва: ГосНИИР, 2000. 179 с.
50. Тертуліан. Апологетика. Гл. 22 Азбука вери. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://azbyka.ru/otechnik/Tertullian/apologetik> Назва з екрану.
51. Тимченко Т. Р. Экспертиза творів образотворчого мистецтва: живопис (історія та методологія). Навчальний посібник. Київ, 2017. 116 с.
52. Тимченко Т. Р. Ікона – музей: вузол протиріч. Роль музеїв у збереженні пам'яток сакрального мистецтва : матеріали наук.-практ. конф. Луганськ, 1999. 200 с.

53. Тимченко Т. Р. Київська школа реставрації станкового малярства (1920-1930 рр.) Пам'ятки України. 2001. №4. С. 48–71.
54. Тимченко Т. Р. Методи захисту основ станкового живопису (історія та сучасні технології). Київ: ПВПІ Задруга, 2015. 96 с.
55. Титов М. Ф. Визначення та опис стану збереженості творів станкового живопису. Луганськ: Світлиця, 2007. 35 с.
56. Удаление, утоншение и выравнивание покровного лаку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://art-con.ru/node/3711>
57. Уолден С. Реставрация живописи – спасение или уничтожение?. Москва, 2007. 206 с.
58. Фармаковский, М. В. Консервация и реставрация музейных коллекций. Москва: Книга по требованию, 1947. 142 с.
59. Фейнберг Л.Е. Секреты живописи старых мастеров. Москва, 1989. 318 с.
60. Цитович В.И. Технология и экспертиза живописи И.К.Айвазовского. Київ: ННИРЦУ, 2002. 150 с.
61. Цитович В.І. Світло й тіні спадкування культури (імітація, фальсифікація та експертиза мистецьких творів).Київ, 2000. № 4-6. С. 36-44.
62. Ченнино Ч. Книга об искусстве или трактат ожив описи. Москва: ОЗИГ – ИЗОГИЗ, 1933. 568 с.
63. Яковлев В.Н. Художники, реставраторы, антиквары. Луганск, 1966. 266 с.
64. Яхонт О.В. Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства. Москва, 2010. 463 с.